

УДК 347.73:346.12:342.7(477)

Можаровська Наталія Олегівна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
факультет права та міжнародних відносин
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Mozharovska Nataliia
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Public Law
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: 0009-0000-5407-7298

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11611

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЯК ЯВИЩА, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ОЗНАКАМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORK OF MONEY CIRCULATION AS A PUBLIC-LAW PHENOMENON

Анотація. Вступ. Сучасна грошова система є однією з провідних сфер публічних фінансів, у якій поєднуються ринкова саморегуляція, державна монетарна політика та міжнародні стандарти фінансової стабільності. Умови цифровізації, воєнної економіки й євроінтеграції зумовлюють необхідність осмислення грошового обігу як правового явища публічно-правового характеру. В умовах глобальних викликів – збройної агресії, валютних коливань і посилення контролю за фінансовими потоками – грошовий обіг стає ключовим інструментом реалізації державної монетарної політики та фінансової безпеки. Міжнародні стандарти МВФ, Базельського комітету, ЄЦБ і права ЄС визначають орієнтири модернізації правового регулювання грошового обігу в Україні.

Мета. Метою статті є доктринальне осмислення права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, визначення його предмета, методу правового регулювання та структурних елементів, що забезпечують стабільність грошової системи України. Акцент зроблено на взаємозв'язку між економічною природою грошового обігу та його правовою формою, а також на з'ясуванні функціонального значення цього інституту в системі публічного права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України, що визначають правові та інституційні засади грошового обігу, зокрема Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (2014), Постанова КМУ «Про Національну економічну стратегію до 2030 року» (2021) та підзаконні акти НБУ. Теоретичну основу становлять праці І. Проць, Ю. Михальського, О. Орлюк, Т. Латковської, О. Лещенка, О. Дзюбляка, В. Корнієєва та інших учених, а також аналітичні матеріали НБУ, МВФ, Світового банку й ЄЦБ. Методологія базується на принципі методологічного плюралізму, що поєднує діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-юридичний та аналітико-правовий методи для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання грошового обігу та формування авторської концепції його публічно-правової природи.

Результати. У статті проведено системно-правовий аналіз грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, що інтегрує норми конституційного, адміністративного, фінансового та міжнародного права. Встановлено, що предметом його правового регулювання є суспільні відносини з організації, стабілізації та контролю грошової системи, а метод правового впливу поєднує імперативні та координаційні засади. Виокремлено базові й допоміжні субінститути, які забезпечують структурну цілісність і адаптивність правового механізму грошового обігу, особливо в умовах воєнного стану. Показано, що цей інститут виконує стабілізаційну, координаційну та охоронну функції, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки й економічного суверенітету держави.

Перспективи. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення комплексної моделі інституту права грошового обігу як елемента публічно-правового забезпечення фінансової стабільності. Перспективним є уточнення спів-

відношення базових і допоміжних субінститутів, насамперед у сфері цифрових валют, міждержавних платіжних систем і спеціальних правових режимів. Розвитку потребує концепція публічно-правової відповідальності у грошово-кредитних відносинах та уніфікація стандартів прозорості й підзвітності в монетарній політиці, що сприятиме зміцненню економічного суверенітету та європейській інтеграції України.

Ключові слова: грошовий обіг; публічне право; фінансове право; монетарна політика; Національний банк України; фінансова стабільність; публічно-правова відповідальність; економічний суверенітет; цифровізація фінансової системи; базові та допоміжні субінститути; правове регулювання; міжнародні стандарти.

Summary. Introduction. The modern monetary system is one of the core spheres of public finance, combining market self-regulation, state monetary policy, and international financial stability standards. The processes of digitalization, wartime economy, and European integration necessitate the reinterpretation of money circulation as a public-law phenomenon. Amid global challenges – armed aggression, currency fluctuations, and strengthened financial control – money circulation becomes a key instrument for implementing state monetary policy and ensuring financial security. International standards set by the IMF, the Basel Committee, the ECB, and EU law outline benchmarks for modernizing Ukraine's legal regulation of money circulation.

Purpose. The purpose of the article is to conceptualize the law of money circulation as an inter-branch public-law institute and to determine its subject, methods, and structural elements ensuring the stability of Ukraine's monetary system. The study emphasizes the correlation between the economic nature of money circulation and its legal form, as well as the functional role of this institute within the system of public law.

Materials and methods. The materials of the research include:

The study is based on the normative legal acts of Ukraine defining the legal and institutional framework of money circulation, including the Law of Ukraine “On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU” (2014), the Resolution of the Cabinet of Ministers “On the National Economic Strategy until 2030” (2021), and the by-laws of the National Bank of Ukraine. The theoretical foundation relies on the works of I. Prots, Yu. Mykhalskyi, O. Orliuk, T. Latkovska, O. Leshchenko, O. Dziubliuk, V. Kornieiev, and other scholars, as well as analytical materials from the NBU, IMF, World Bank, and ECB. The methodological basis rests on the principle of methodological pluralism, combining dialectical, system-structural, comparative-legal, formal-legal, and analytical methods to identify the regularities of monetary regulation and develop the author's concept of its public-law nature.

Results. The study presents a system-legal analysis of money circulation as an inter-branch public-law institute integrating the norms of constitutional, administrative, financial, and international law. It establishes that the subject of legal regulation covers social relations related to the organization, stabilization, and control of the monetary system, combining imperative and coordination methods of influence. The identified basic and auxiliary subinstitutes ensure the structural integrity and adaptability of the legal mechanism of money circulation, particularly under martial law. The institute performs stabilization, coordination, and protective functions aimed at strengthening financial security and the state's economic sovereignty.

Discussion. Further research should focus on developing a comprehensive model of the law of money circulation as part of the public-law framework for financial stability. Promising directions include clarifying the relationship between basic and auxiliary subinstitutes, particularly in the areas of digital currencies, intergovernmental payment systems, and special legal regimes. The concept of public-law responsibility in monetary relations and the unification of transparency and accountability standards in monetary policy require further elaboration to strengthen economic sovereignty and promote Ukraine's European integration.

Key words: money circulation; public law; financial law; monetary policy; National Bank of Ukraine; financial stability; public-law responsibility; economic sovereignty; digitalization of the financial system; basic and auxiliary subinstitutes; legal regulation; international standards.

Постановка проблеми. Грошовий обіг у системі публічно-правових відносин має тісний економіко-правовий зв'язок із сучасними трансформаціями суспільства — збройною агресією РФ проти України, цифровізацією, розвитком міждержавних об'єднань і тенденціями глобальної валютної інтеграції. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом презентує державу як країну з ринковою економікою, що адаптує законодавство до вимог європейського правового простору [1]. Відповідно до Національної економічної стратегії України на період до 2030 року, ефективність державної політики у фінансово-економічній сфері залежить від збалансованого реформування грошової системи та впровадження цифрових технологій у фінансовому секторі [2].

Значний внесок у розроблення теоретичних і прикладних засад дослідження грошового обігу зробили вітчизняні науковці, серед яких Н. Балдич, В. Бодров, І. Ветрова, О. Вовченко, О. Дзюблук, В. Корнеєв, І. Крупка, Т. Латковська, О. Лещенко, Ю. Михальський, В. Міщенко, О. Орлюк, О. Радченко, а також інші дослідники, які вивчали економіко-правову природу грошей і механізми їх правового регулювання [3–15]. Попри наявність вагомих напрацювань, питання комплексного осмислення грошового обігу як публічно-правового феномена залишається відкритим. В умовах цифровізації, воєнного стану та формування глобального фінансового простору особливої актуальності набуває теоретико-правовий аналіз сутності, структури та функцій інституту права грошового обігу, спрямований на мо-

дернізацію нормативного регулювання й адаптацію його до сучасних викликів.

Метою статті є доктринальне осмислення права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, визначення його предмета, методу правового регулювання та структурних елементів, що забезпечують стабільність грошової системи України. Акцент зроблено на взаємозв'язку між економічною природою грошового обігу та його правовою формою, а також на з'ясуванні функціонального значення цього інституту в системі публічного права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України, що визначають правові та інституційні засади грошового обігу, зокрема Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (2014), Постанова КМУ «Про Національну економічну стратегію до 2030 року» (2021) та підзаконні акти НБУ. Теоретичну основу становлять праці І. Проць, Ю. Михальського, О. Орлюк, Т. Латковської, О. Лещенка, О. Дзюблюка, В. Корнеева та інших учених, а також аналітичні матеріали НБУ, МВФ, Світового банку й ЄЦБ.

Методологічну основу дослідження становить принцип методологічного плюралізму, який передбачає поєднання філософських, економіко-правових та спеціально-юридичних підходів до аналізу грошового обігу як правового явища.

Застосовано діалектичний метод — для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання грошового обігу та взаємозв'язку економічних і юридичних чинників; системно-структурний метод — для визначення місця інституту права грошового обігу в системі публічного права та його внутрішньої архітектури; порівняльно-правовий метод — для аналізу національного й європейського підходів до організації грошової системи; формально-юридичний метод — для тлумачення норм законодавства України у сфері монетарного регулювання та фінансової безпеки; аналітичний і логіко-правовий методи — для узагальнення доктринальних підходів і формування авторського бачення міжгалузевого публічно-правового характеру інституту права грошового обігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед ключових передумов формування права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту визначальними є *економічні* та *правові* чинники.

З *економічного* погляду, грошовий обіг розглядається як безперервний процес руху грошей, що включає послідовні стадії: емісію (випуск грошових знаків), функціонування грошей в обігу — як посередника між сукупним попитом і пропозицією, та їх вилучення з обігу, спрямоване на підтримання рівноваги грошово-кредитної системи [3; 4; 5; 6]. Ці закономірності визначають економічне підґрунтя становлення права грошового обігу, оскільки саме

через механізми правового регулювання забезпечується стабільність грошової системи, ефективність монетарної політики та захист публічних інтересів держави.

Економічний підхід до грошового обігу ґрунтується на класичних теоріях грошей — номіналістичній, металістичній, кількісній, а також на емпіричних і кількісних законах, що пояснюють взаємозв'язок між грошовою масою, рівнем виробництва та цінами. Ці теорії розкривають еволюцію грошей, механізми їх функціонування та вплив на економічну систему. На основі зазначених закономірностей формується економічне підґрунтя інституту права грошового обігу в системі публічного права України, оскільки саме економічні процеси визначають правові межі організації, стабілізації та контролю грошового обігу. Таким чином, економічна природа грошей стає об'єктивною основою для формування їх правового змісту як складової публічно-правового регулювання.

До *економічних передумов* формування інституту права грошового обігу належить публічна потреба в організації грошового обігу як складової економічного механізму держави. Її зміст полягає у створенні умов для задоволення суспільних потреб через грошові інструменти — мобілізацію публічних доходів, необхідних для фінансування соціально значущих цілей, та здійснення публічних видатків, спрямованих на реалізацію функцій держави і територіальних громад. Така потреба формує об'єктивне економічне підґрунтя для правового впорядкування грошових процесів і визначає їх публічно-правову природу.

Публічна потреба у грошовому обігу є похідною від усіх інших публічних потреб, оскільки він виступає необхідним елементом реалізації будь-якої публічно-економічної діяльності. Саме ця потреба формує міжгалузеву основу становлення права грошового обігу, поєднуючи економічну сутність грошових процесів із правовими механізмами їх впорядкування. Відтворювальні процеси національної економіки залежать від узгодженості всіх елементів господарської діяльності держави, що зумовлює адаптацію системи грошового обігу до окремих сфер економічної діяльності, передусім публічних фінансів. Це, у свою чергу, визначає міжгалузеву природу інституту права грошового обігу та його органічний зв'язок із фінансово-правовим регулюванням.

Правові передумови формування інституту права грошового обігу трансформуються у системуютьовувальні чинники його розвитку, визначаючи його зміст і структуру в межах публічно-правової системи. Ключовими серед них є *предмет* і *метод* правового регулювання. *Предмет права грошового обігу* становить сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі організації, стабілізації та контролю грошового обігу й спрямовані на задоволення публічних потреб у цій сфері. Ці

відносини мають публічно-правову природу, оскільки їх реалізація забезпечується владними повноваженнями держави та спрямована на досягнення загальносуспільного інтересу.

Зазначені суспільні відносини є неоднорідними за змістом і функціональним спрямуванням, оскільки організація грошового обігу охоплює управлінську, фінансову, контрольно-наглядову та охоронну діяльність держави. Кожен із цих напрямів відображає окремий аспект забезпечення стабільності грошової системи, проте всі вони об'єднані спільною метою — реалізацією публічного інтересу через регулювання руху грошей у національній економіці. Водночас ці відносини мають публічно-правову природу, оскільки передбачають участь суб'єктів, наділених владними повноваженнями, реалізацію прав і обов'язків у загальносуспільних інтересах, а також підпорядкування принципам законності, пропорційності, публічної довіри та підзвітності державної влади [7; 8; 9; 10; 11].

Отже, *предмет правового регулювання у сфері грошового обігу* становить багаторівневу систему суспільних відносин, що охоплює організаційно-управлінські, фінансові, контрольно-наглядові та охоронні аспекти державної діяльності у сфері грошово-кредитної політики. Через ці відносини реалізується публічна функція держави — забезпечення стабільності, ліквідності та довіри до національної валюти. Такий комплекс має інтегративний характер, поєднуючи економічну сутність грошового обігу з юридичними механізмами його регулювання. З одного боку, він є інструментом реалізації фінансово-економічної політики, а з іншого — сферою втілення публічного інтересу, що забезпечує баланс між економічним розвитком і принципами законності, прозорості та підзвітності влади.

Таким чином, *предмет права грошового обігу* становить системоутворювальну основу міжгалузевого публічно-правового інституту, спрямованого на узгодження діяльності органів державної влади, фінансових установ і суб'єктів господарювання у сфері грошово-кредитних процесів, що визначають сталість публічних фінансів і безпеку національної економіки.

Метод правового регулювання права грошового обігу має комплексний і системний характер, що зумовлено участю норм різних галузей публічного права у врегулюванні грошово-кредитних відносин. Основу становить конституційний метод правового конституювання, який закріплює засади грошової системи, статус національної валюти та правові основи діяльності центрального банку. Поряд із ним застосовуються адміністративно-правові, фінансово-правові й кримінально-правові методи, спрямовані на організаційне управління, регулятивний вплив і правову охорону грошового обігу. У межах цього інституту використовуються також економіко-правові механізми — дефляційні, деномінаційні, деваль-

ваційні тощо, які поєднують правові та фінансові інструменти для підтримання макроекономічної рівноваги та захисту публічних інтересів держави.

Серед правових передумов формування інституту права грошового обігу особливе значення мають його *організаційна та забезпечувальна функції*, пов'язані з публічною потребою у впорядкуванні грошових процесів. Реалізація цих функцій спрямована на створення моделі грошового обігу, що відповідає сучасним потребам держави й суспільства та забезпечує баланс публічних і приватних інтересів. Відтак право грошового обігу виконує подвійну роль: організаційну — впорядковує систему грошового обігу, та забезпечувальну — гарантує дотримання принципів стабільності, законності й публічної довіри у фінансово-економічній сфері.

Отже, право грошового обігу як міжгалузевий публічно-правовий інститут є результатом взаємодії економічних і правових передумов, що відображають потребу держави в упорядкуванні грошово-кредитних процесів із урахуванням публічних інтересів суспільства. Його предмет охоплює організаційно-управлінські, фінансові, контрольні та охоронні відносини, у межах яких реалізується державна політика стабілізації грошової системи. Метод інституту поєднує конституційні, адміністративні, фінансові та економіко-правові інструменти впливу, забезпечуючи цілісність регулятивного процесу. Взаємодія цих елементів формує системну єдність права грошового обігу, що виконує організаційну, забезпечувальну й охоронну функції, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки, макроекономічну стабільність і реалізацію економічного суверенітету держави.

Висока суспільна значущість відносин, що регулюються у сфері грошового обігу, є однією з ключових передумов формування відповідного інституту. Вона проявляється у постійному оновленні нормативно-правової бази та стратегічних актів державного планування, що реагують на швидкі економічні зміни. Особливої актуальності цей процес набуває в умовах воєнної агресії РФ проти України, коли стабільність грошово-фінансової системи стає елементом національної безпеки. У таких обставинах держава адаптує правові механізми грошового обігу до потреб воєнної економіки, підтримує платоспроможність банків, функціонування платіжної інфраструктури та захист національної валюти від зовнішнього тиску.

Постійне вдосконалення нормативно-правової бази у сфері грошового обігу є не лише проявом еволюції правової системи, а й відповіддю на виклики воєнного часу, що потребують поєднання правових, економічних і безпекових підходів до збереження фінансової стабільності та публічних інтересів держави. Процеси нормативної адаптації знаходять відображення у системному оновленні законодавства, яке відповідає сучасним воєнним і євроінтеграційним ви-

кликам. Основу правового регулювання становлять: Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX, що модернізує інфраструктуру електронних платежів за стандартами ЄС; Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, який визначає статус і незалежність центрального банку; підзаконні акти НБУ — Постанова № 155 від 08.12.2020 та Постанова № 22 від 21.01.2004, що регламентують касові та безготівкові операції; а також Постанова КМУ № 179 від 03.03.2021 «Про Національну економічну стратегію до 2030 року», яка визначає реформування грошової системи, цифровізацію фінансового сектору й зміцнення фінансової безпеки як пріоритети розвитку.

Таким чином, оновлення нормативної бази у сфері грошового обігу є не лише реакцією на кризові обставини, а й свідченням інституційної зрілості держави, здатної забезпечувати стійкість грошової системи, її відповідність міжнародним стандартам та ефективний захист публічних інтересів українського суспільства.

Система джерел права грошового обігу підтверджує його міжгалузевий публічно-правовий характер. На *конституційному* рівні основи цього інституту визначає Конституція України, яка закріплює правовий статус людини і громадянина у сфері грошових відносин, економічні засади суспільства у взаємозв'язку з грошовим обігом та роль держави у регулюванні грошової системи. Саме цей рівень формує базові принципи функціонування грошового обігу — верховенство права, стабільність національної валюти та публічну відповідальність держави за стан грошово-кредитної системи.

Закони України, що регулюють сферу грошового обігу, не утворюють єдиного кодифікованого акту, проте формують взаємопов'язану систему нормативних положень, які визначають принципи емісії, обігу, контролю та відповідальності у фінансово-грошових відносинах. Незважаючи на відсутність кодифікованого джерела, ці закони мають узгоджені процедурні особливості ухвалення, зміни й скасування, що свідчить про цілісність державної політики у сфері грошово-фінансового регулювання.

Серед *підзаконних нормативно-правових актів*, що формують джерельну базу права грошового обігу, провідне місце належить актам Національного банку України, які деталізують норми законів і визначають порядок здійснення готівкових та безготівкових розрахунків, правила валютного контролю й стандарти функціонування платіжних систем. Ці акти забезпечують практичну реалізацію державної політики у грошово-кредитній сфері та узгоджують норми конституційного, адміністративного, фінансового й міжнародного публічного права. До них, зокрема, належать: Постанова Правління НБУ № 155 від 08.12.2020 р. «Про внесення змін до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» та Постанова № 22 від 21.01.2004

р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», які визначають базові стандарти грошового обігу в Україні.

У частині регулювання грошового обігу у сфері публічних фінансів важливу нормативну роль відіграють акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України та Державної казначейської служби України.

Показовим прикладом використання публічно-правових механізмів впливу на фінансову стабільність держави є Указ Президента України від 30 грудня 2023 р. № 877/2023 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»». Цей акт демонструє застосування правових інструментів контролю за грошово-фінансовими потоками в контексті забезпечення національної безпеки.

Сукупність таких нормативних актів відображає інституційну складність і багаторівневість правового регулювання грошового обігу, що поєднує елементи фінансового, адміністративного та конституційного права. Завдяки цьому забезпечується стійкість і адаптивність національної грошової системи навіть в умовах воєнного стану та зовнішньополітичних викликів.

Як слушно підкреслюють Т. А. Латковська та О. В. Лещенко, правові норми, що регулюють сферу грошового обігу, мають низку унікальних рис, які дозволяють говорити про них як про окрему, самодостатню групу в системі публічно-правового регулювання.

Передусім, вони покликані впорядковувати цілісний комплекс суспільних відносин, пов'язаних із рухом грошових одиниць, емітованих Національним банком України, які пронизують усі сфери життя — від державного управління до приватного бізнесу. Ці відносини значно ширші за межі класичного фінансового права, адже охоплюють не лише формування та використання грошових фондів, а й забезпечують функціонування економічного обігу як цілісної системи вартості.

Друга особливість полягає у змішаному характері таких відносин: тут поєднуються владно-майнові й диспозитивні елементи. З одного боку, держава виступає носієм публічної влади, а з іншого — співучасником економічного обігу, де діють принципи автономії волі та довірності.

Не менш важливою є й інституційна специфіка. Нормативна база грошового обігу формується передусім актами Національного банку України, який реалізує власну регуляторну компетенцію у фінансово-грошовій сфері, створюючи окремий масив правових приписів. Саме тут формується понятійний апарат інституту — категорії «гроші» та «грошовий обіг», що мають методологічне значення для галузевого права.

Варто зазначити, що регулювання грошової маси здійснюється не лише правовими, а й економічними засобами — відсотковою політикою, операціями рефінансування, інструментами відкритого ринку тощо. До того ж особливість суб'єктного складу цих відносин полягає в тому, що постійним і центральним учасником виступає Національний банк України, який поєднує *владні та регулятивні функції*.

І, нарешті, важливою рисою є циклічність і плановість правового регулювання. Це виявляється у періодичному поданні Основних засад грошово-кредитної політики до Верховної Ради України та у прогнозуванні монетарних показників на кожен бюджетний період, що засвідчує системність і передбачуваність правового процесу [12, с. 54].

До правових передумов формування інституту права грошового обігу належать і власні *принципи* цього інституту, які визначають його змістову самостійність та напрями правового регулювання у сфері грошово-кредитних відносин. Частина з них має нормативне закріплення у чинному законодавстві України.

Так, відповідно до статті 22 Закону України «Про Національний банк України», структура центрального банку побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням, що забезпечує єдність управління та послідовність реалізації монетарної політики держави.

До основоположних принципів діяльності Національного банку України належать:

- принцип забезпечення цінової стабільності, спрямований на збереження купівельної спроможності національної валюти;
- принцип підтримання фінансової стабільності, що передбачає зміцнення стійкості банківського сектору та запобігання системним ризикам;
- принцип сприяння сталому економічному розвитку, який орієнтований на створення сприятливих макроекономічних умов для зростання економіки.

Національний банк України функціонує як незалежна державна інституція, що реалізує монетарну політику в межах конституційних повноважень, використовуючи сучасні інструменти регулювання — механізми інфляційного таргетування, операції на відкритому ринку та облікову ставку як ключовий орієнтир грошово-кредитної політики.

Поряд із нормативно закріпленими положеннями, у правовому регулюванні грошового обігу діють і принципи, що випливають із системного змісту чинного законодавства та практики його застосування. Вони не завжди мають пряме законодавче формулювання, проте визначають логіку функціонування інституту грошового обігу.

До таких принципів, на нашу думку, належать:

- принцип комплексного використання інструментів грошово-кредитної політики, який передбачає узгоджене застосування правових, економічних та адміністративних засобів регулювання;

- принцип прогностичного планування грошового обігу, що базується на науково обґрунтованих оцінках стану економіки та її перспектив і передбачає здійснення монетарної діяльності на основі прогностичних показників;

- принцип стабільності та еластичності грошового обігу, згідно з яким обсяги грошової маси мають відповідати потребам економічного розвитку, не порушуючи макроекономічну рівновагу.

Окремі з цих принципів уже набули теоретичного осмислення в науковій літературі, де підкреслюється їх методологічна та системоутворювальна роль у формуванні інституту права грошового обігу як складової системи публічного права [13; 14; 15].

Отже, *принципи права грошового обігу* становлять концептуальне й методологічне ядро однойменного міжгалузевого публічно-правового інституту. Вони визначають спрямованість, зміст і логіку правового регулювання у сфері грошово-кредитних відносин, забезпечуючи внутрішню єдність нормативної системи та узгодженість дій суб'єктів публічної влади у процесі реалізації монетарної політики. Саме через систему принципів держава виконує свою публічну функцію у сфері грошового обігу — підтримує стабільність національної валюти, гарантує захист фінансових інтересів суспільства й утверджує прогнозованість та правову визначеність економічних процесів.

Принципи права грошового обігу, закріплені у законодавстві та сформульовані в доктрині, становлять ціннісно-нормативну основу подальшого розвитку цього міжгалузевого інституту публічного права. Їх системне застосування сприяє гармонізації національних механізмів грошово-кредитного регулювання з міжнародними стандартами та підвищує ефективність державної фінансової політики, спрямованої на зміцнення економічного суверенітету України.

Міжгалузевий характер інституту права грошового обігу зумовлює специфіку публічно-правової юридичної відповідальності у цій сфері. Вона має подвійну природу: поєднує функцію державного примусу із міжгалузевим змістом, реалізуючись у формах фінансово-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Таким чином, публічно-правова відповідальність у сфері грошового обігу має комплексний характер, охоплюючи порушення правил емісії, обігу, валютного регулювання чи втручання у монетарну політику. Вона є інструментом забезпечення законності та стабільності грошової системи, що інтегрує засоби різних галузей публічного права задля зміцнення фінансової безпеки держави.

Формування права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту відбувається завдяки зміцненню інтеграційних і системних зв'язків між його окремими субінститутами, що створює цілісну та внутрішньо узгоджену структуру цього

правового утворення. Такі взаємозв'язки виявляються у двох основних формах правової взаємодії — *субординаційній і координаційній*.

Субординаційні зв'язки виникають тоді, коли норми одного субінституту конкретизують або деталізують положення іншого, забезпечуючи ієрархічну узгодженість системи. Натомість *координаційні* зв'язки проявляються у взаємному доповненні норм різних субінститутів, що дозволяє досягти комплексного правового регулювання грошового обігу.

Отже, посилення взаємодії між субінститутами права грошового обігу забезпечує структурну цілісність, системність і функціональну збалансованість цього інституту, виступаючи передумовою його подальшого розвитку як складової системи публічного права України.

Система інституту права грошового обігу складається з базових та допоміжних субінститутів, що відображають його внутрішню структурну організацію як міжгалузевого публічно-правового утворення.

Поняття «*базовий субінститут*» у даному дослідженні використовується у доктринальному значенні — як відображення сучасної тенденції до системного осмислення публічно-правових явищ. Під базовими субінститутами пропонується розуміти структурно необхідні елементи інституту права грошового обігу, без яких його функціонування як цілісного правового утворення є неможливим.

Поряд із ними діють *допоміжні субінститути*, призначені для регулювання грошово-кредитних відносин в особливих або кризових умовах — під час воєнного стану, економічних спадів, валютних коливань чи надзвичайних ситуацій на фінансових ринках.

Подальший розвиток інституту права грошового обігу потребує уточнення предметів правового регулювання його складових субінститутів, що дає змогу визначити їхню взаємодію, компетенційні межі та роль у стабілізації грошової системи України.

1. *Базовий субінститут єдиної державної грошово-кредитної політики* охоплює суспільні відносини, пов'язані з формуванням, затвердженням і реалізацією засад монетарної політики. Його предмет включає розроблення напрямів грошово-кредитної політики Національним банком України, їх схвалення Верховною Радою, координацію дій із Міністерством фінансів, Кабінетом Міністрів та Радою національної безпеки і оборони, а також правове забезпечення застосування монетарних інструментів і узгодження грошово-кредитної політики з бюджетною, валютною та соціально-економічною.

2. *Базовий субінститут державного контролю та нагляду за грошовим обігом* охоплює правовідносини, що виникають у процесі перевірки стабільності та справжності грошових знаків, організації касового обігу й нагляду за дотриманням вимог фінансової дисципліни.

3. *Базовий субінститут грошового обігу в казначейській системі виконання бюджетів* стосується відносин, пов'язаних з організацією руху коштів державного та місцевих бюджетів, діяльністю оператора системи казначейських платежів і забезпеченням своєчасного фінансування публічних видатків.

4. *Базовий субінститут грошової емісії* регулює суспільні відносини щодо прогнозування, організації та здійснення випуску грошових знаків в обіг, а також контролю за їх рухом у готівковій і безготівковій формах.

5. *Базовий субінститут участі національної платіжної системи у грошовому обігу* охоплює відносини, пов'язані з наданням платіжних послуг, функціонуванням платіжних систем і забезпеченням обігу коштів у межах національної економіки.

6. *Базовий субінститут юридичної відповідальності у сфері права грошового обігу* охоплює відносини, що виникають під час притягнення до відповідальності суб'єктів, які порушують норми у сфері грошового обігу. Така відповідальність залежно від характеру правопорушення може мати фінансово-правовий, адміністративно-правовий або кримінально-правовий характер.

Отже, базові субінститути утворюють системне ядро права грошового обігу, забезпечуючи нормативну визначеність, стабільність і взаємодію між органами державної влади у сфері монетарного регулювання.

Система допоміжних субінститутів інституту права грошового обігу охоплює ті структурні елементи, що регулюють специфічні або виняткові умови функціонування грошового обігу. До них належать: субінститут грошового обігу в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів, субінститут грошового обігу в междержавних інтеграційних об'єднаннях та субінститут ціноутворення грошей.

1. *Субінститут грошового обігу в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів* регулює відносини, що виникають під час організації грошового обігу в умовах надзвичайного або воєнного стану, проведення контртерористичних операцій, застосування санкцій чи фінансових обмежень.

2. *Субінститут грошового обігу в междержавних інтеграційних об'єднаннях* охоплює правовідносини, пов'язані з організацією грошового обігу між суверенними державами у межах тимчасових чи постійних союзів. В умовах євроінтеграції України цей субінститут має особливе значення, адже передбачає адаптацію національної грошово-кредитної системи до стандартів ЄС, що ґрунтуються на принципах прозорості, валютної стабільності та уніфікації монетарних механізмів.

3. *Субінститут ціноутворення грошей* визначає відносини, що виникають у процесі державного регулювання вартості національної валюти стосовно іноземних валют і міжнародних розрахункових одиниць.

Отже, система базових і допоміжних субінститутів права грошового обігу забезпечує внутрішню структурну впорядкованість і функціональну узгодженість інституту, виконуючи ключову функцію — нормативно гарантує стабільність грошово-кредитних процесів і фінансову безпеку держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що грошовий обіг у сучасній правовій системі України має виразні ознаки публічно-правового феномена, який не зводиться лише до фінансово-правових відносин, а охоплює комплексну систему міжгалузевих зв'язків. У межах цієї системи грошовий обіг постає не лише як економічне, а й як інституційно-правове явище, що відображає баланс державного управління, економічної стабільності та публічних інтересів суспільства.

Визначено, що право грошового обігу функціонує як самостійний міжгалузевий публічно-правовий інститут, предметом якого є суспільні відносини, що виникають у процесі організації, регулювання, контролю та забезпечення грошового обігу. Його особливістю є поєднання методів правового регулювання, притаманних різним галузям публічного права — конституційному, адміністративному, фінансовому, кримінальному та міжнародному публічному.

Запропонована структура інституту права грошового обігу, що включає базові та допоміжні субінститути, відображає його системність і здатність адаптуватися до динамічних соціально-економічних умов. Базові субінститути виконують базову функцію правового забезпечення єдиної грошово-кредитної політики, емісійних процесів, організації платіжної інфраструктури, казначейського виконання бюджетів і фінансової відповідальності. Допоміжні субінститути — зокрема, ті, що регулюють грошовий обіг у надзвичайних правових режимах, у междер-

жавних союзах та у сфері ціноутворення грошей — формують адаптаційний механізм, який гарантує стійкість грошової системи в умовах кризових або нестандартних викликів.

Підтверджено, що правові передумови формування інституту права грошового обігу тісно пов'язані з його економічними основами, а його розвиток зумовлюється інтеграційними процесами, цифровізацією фінансової сфери, трансформацією міжнародних валютних відносин і викликами, спричиненими воєнним станом. Відтак, інститут права грошового обігу виконує подвійну функцію: з одного боку — забезпечує правову стабільність і публічну довіру до національної валюти, а з іншого — виступає інструментом реалізації економічного суверенітету держави.

З огляду на проведений аналіз, право грошового обігу доцільно розглядати як міжгалузевий публічно-правовий інститут, що має міждисциплінарну доктринальну природу, поєднуючи норми публічного права з економічними імперативами державної політики. Його подальший розвиток має відбуватися у напрямі:

- систематизації нормативно-правових актів у сфері грошового обігу;
- посилення правових гарантій стабільності національної валюти;
- адаптації до європейських стандартів фінансового регулювання;
- розширення правових механізмів цифрового грошового обігу.

Таким чином, інститут права грошового обігу посідає самостійне місце в системі публічного права, інтегруючи правові, економічні та організаційні інструменти регулювання грошових відносин і забезпечуючи реалізацію стратегічних інтересів держави у фінансовій, економічній та безпековій сферах.

Література

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
2. Про Національну економічну стратегію на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Проць І. М. Грошова емісія і грошовий обіг: поняття та сутність. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4457> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Михальський Ю. А. Фінансово-правове підґрунтя грошового обігу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Т. 2, Вип. 38. С. 7–10.
5. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
6. Радченко О. М. Поняття грошового обігу та грошової системи як фінансово-правових категорій. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 125–135.
7. Шаптала Н. К. Принципи розмежування приватного та публічного права при регулюванні фінансових відносин. *Форум права*. 2012. № 2. С. 759–762. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_120 (дата звернення: 29.09.2025).

8. Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Дихотомія «публічне право — приватне право» та деякі питання визначення структури національного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 7–8.
9. Миколенко О. І. Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 58–64.
10. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 9–10.
11. Дараганова Н. В. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. *Анатітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 10–14.
12. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні [Текст]: монографія / Т. А. Латковська, О. В. Лещенко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Чернівці : Технодрук, 2014. 199 с.
13. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. 298 с.
14. Колесніченко В. Ф. Гроші та кредит : навчальний посібник. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 370 с.
15. Щетинін А. І. Гроші та кредит. Підручник. Видання 4-те, перероблене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 440 с.

References

1. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 r. № 1678-VII [in Ukrainian].
2. Pro Natsionalnu ekonomichnu stratehiiu na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> [in Ukrainian].
3. Prots I. M. Hroshova emisiia i hroshovi obih: poniattia ta sutnist. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4457> [in Ukrainian].
4. Mykhalskyi Yu. A. Finansovo-pravove pidgruntia hroshovoho obihu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo"*. 2016. T. 2, Vyp. 38. S. 7–10 [in Ukrainian].
5. Orliuk O. P. Finansove pravo. Akademichnyi kurs: pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2010. 808 s.
6. Radchenko O. M. Poniattia hroshovoho obihu ta hroshovoi systemy yak finansovo-pravovykh katehori. *Pravo i suspilstvo*. 2020. № 5. S. 125–135 [in Ukrainian].
7. Shaptala N. K. Pryntsypy rozmezhuvannia pryvatnoho ta publichnoho prava pry rehuliuванні finansovykh vidnosyn. *Forum prava*. 2012. № 2. S. 759–762. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_120 [in Ukrainian].
8. Kharytonova O. I., Kharytonov Ye. O. Dykhotomiia "publichne pravo — pryvatne pravo" ta deiaki pytannia vyznachennia struktury natsionalnoho prava. *Universytetski naukovy zapysky*. 2005. № 3 (15). S. 7–8 [in Ukrainian].
9. Mykolenko O. I. Podil natsionalnoho prava na publichne i pryvatne pravo ta yoho teoretychne i praktychne znachennia. *Pravova derzhava*. 2016. № 23. S. 58–64 [in Ukrainian].
10. Pohrebniak S. P. Podil prava na publichne i pryvatne (zahalnoteoretychni aspekty). *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*. 2006. Vyp. 12. S. 9–10 [in Ukrainian].
11. Darahanova N. V. Holovni kryterii rozmezhuvannia prava na pryvatne ta publichne. *Anatitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. № 1. S. 10–14 [in Ukrainian].
12. Natsionalnyi bank Ukrainy yak subiekt finansovo-pravovoho rehuliuвання hroshovoho obihu v Ukraini [Tekst]: monohrafiia / T. A. Latkovska, O. V. Leshchenko; Nats. un-t "Odes. yuryd. akad.". Chernivtsi: Tekhnodruk, 2014. 199 s. [in Ukrainian].
13. Teoriia i praktyka hroshovoho obihu ta bankivskoi spravy v umovakh hlobalnoi finansovoi nestabilnosti: monohrafiia / O. V. Dziubliuk, V. V. Kornieiev, V. I. Mishchenko ta in.; za red. d. e. n., prof. O. V. Dziubliuka. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V., 2017. 298 s. [in Ukrainian].
14. Kolesnichenko V. F. Hroshi ta kredyt: navchalnyi posibnyk. Kharkiv. Vyd. KhNEU, 2008. 370 s. [in Ukrainian].
15. Shchetynin A. I. Hroshi ta kredyt. Pidruchnyk. Vydannia 4-te, pereroblene ta dopovnene. Kyiv. Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 440 c. [in Ukrainian].